

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY

CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Gamburg, Germany, 2024. Issue 2

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Gamburg, 2024.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

БАРОМАДИ КАЛИМАҲО ДАР “ТЎҲФАТ-УЛ-АҲБОБ”-И ҲОФИЗИ ЎБАҲӢ

БАХИДОВА ГУЛНОЗА АМОНОВНА,

Унвонҷӯи Донишгоҳи давлатии Самарқанд

ба номи Шароф Рашидов

АННОТАТСИЯ

Мақола ба баромади забонии калимаҳо аз назари муаллифи луғати “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” - Ҳофизи Ўбаҳӣ бахшида шудааст. Дар мақола моҳияти луғат ҳамчун манбаи таърихӣ ва фарҳангӣ баррасӣ гардида, хусусиятҳои калимаҳои аслии форсӣ-тоҷикӣ, вуруд ва истифодаи калимаҳои вомӣ аз забонҳои арабӣ ва туркӣ, инчунин истилоҳоти илмӣ ва динӣ таҳлил мегарданд. Бо роҳи таҳқиқи баромади забонии луғавии калимаҳо равандҳои тағйири маъно, ҳифзи шаклҳои қадимӣ ва ҳамзамон робитаҳои фарҳангӣ ва тамаддунӣ равшан карда мешаванд. Натиҷаҳои мақола нишон медиҳанд, ки “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” на танҳо як асари луғатнигорӣ, балки як сарчашмаи муҳими забоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: луғат, калима, анъанаҳои таърихӣ, сохти луғатҳо, тавовути луғатҳо, “Луғати фурс”, “Тӯҳфат-ул-аҳбоб”.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of the origin of words from the perspective of the author of the dictionary Tuhfat-ul-Ahbab by Hofiz Ubahiy. It examines the essence of the dictionary as a historical and cultural source, analyzing the core Persian-Tajik words, borrowings from Arabic and Turkic languages, as well as scientific and religious terminology. Through etymological research, processes of semantic change, the preservation of ancient forms, and at the same time cultural and civilizational connections are revealed. The findings of the article show that Tuhfat-ul-Ahbab is not only a lexicographic work but also an important source for linguistics and cultural studies.

Keywords and expressions: dictionary, word, historical traditions, structure of dictionaries, difference of vocabulary, “Lughati Furs”, “Tuhfat-ul-Ahbab”.

Муқаддима

Фарҳанги Ҳофизи Ўбаҳӣ ё “Тӯҳфат-ул-аҳбоб”, яке аз луғатҳои қадимии форсӣ-тоҷикӣ буда, дар асри XV таҳти таъсири “Луғати фурс”-и Асадии Тӯсӣ ба вучуд омадааст. “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” яке аз муҳимтарин манобеи луғатнигорӣ ва лексикографии классикии адабиёти форсӣ-тоҷикӣ маҳсуб меёбад. Ин асар дар забоншиносии тоҷик на танҳо ҳамчун

луғат, балки як ҳуҷҷати фарҳангӣ ва таърихӣ арзиши бузург дорад. Муаллиф кӯшидааст, ки ганҷинаи забони форсӣ-тоҷикӣ, калимаҳои иқтибосӣ аз арабӣ, туркӣ ва дигар забонҳоро гирд оварда, онҳоро бо шарҳу тавзеҳ барои хонандагон муаррифӣ намояд. Асар имрӯз низ барои таҳқиқоти забоншиносӣ, таърихи фарҳанг, таҳаввули маъно ва шакли калимаҳо аҳамияти вижа дорад. Бо таваҷҷуҳ ба аҳамияти он, омӯзиши этимологии калимаҳо дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” имкон медиҳад, ки муравандҳои таърихӣ ташаккули луғат ва таъсири мутақобилаи забонҳоро беҳтар дарк намоем.

Бахши асосӣ. “Тӯҳфат-ул-аҳбоб”-и Ҳофизӣ Ёбаҳӣ барои омӯхтани бойгариҳои лексикӣ, муҳофиза ва таҳлили тағйиротҳои лексикӣ, ҳамчунин омӯхтани таърихи забони тоҷикӣ аҳамияти хеле зиёд дорад. Луғат на танҳо барои фаҳмиши маънӣ, балки барои омӯзиши забон ва адабиёти он давраина луғатнигорӣ аҳамияти калон дорад. Дар луғат калимаҳо аз рӯи тартиби алифбо ҷой гирифта, бо забони содда ва раван шарҳу эзоҳи худро ёфтаанд. Бештари калимаҳо аз забони форсӣ-тоҷикӣ ҷамъоварӣ шудаанд. Баъзе вожаҳои арабӣ, туркӣ ва дигар манбаъҳо низ ба назар мерасанд ва бояд қайд намуд, ки вожаҳо асосан ба забони форсӣ-тоҷикӣ шарҳи худро ёфта, дар бисёр мавридҳо мисраъ ё байти шоирон (масалан: Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ҳоқонӣ ва дигарон) барои шарҳи маънӣ оварда шудааст. Баъзан маъниҳои асливу маҷозии калимаҳо низ ба назар гирифта шудааст, яъне баъзе калимаҳо чанд маънӣ доранд ва муаллиф онҳоро бо ишораҳо ҷудо кардааст. Муаллиф дар шарҳи маънӣ ба мухтасарбаёнӣ ва соддаравонӣ ҳаракат намуда, намунаро аз байтҳои шоирон гирд овардааст, то хонанда маънои аслиро бо воситаи матн дарк кунад.

Дар луғат баробари калимаҳои аслии забони тоҷикӣ калимаҳои вомӣ низ шарҳ ёфтаанд, аммо яке аз хусусиятҳои асосии “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” ҳифз ва шарҳи калимаҳои аслии форсӣ мебошад. Масалан, вожаҳои “замин”, “осмон”, “дил”, “рӯз” ва дигар калимаҳое, ки решаҳои қадимии эронӣ доранд, бо маъниҳои худ оварда шудаанд. Ин калимаҳо бештар дар адабиёти классикӣ низ истифода шудаанд ва бо ҳамин гуна шакли ҳоси таърихӣ худро ҳифз кардаанд. Дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” калимаҳои вомӣ аз забони арабӣ низ шарҳ ёфта, садҳо калимаҳои иқтибосии арабӣ сабт шудаанд, мисли “илм”, “маърифат”, “қалб”, “нафс”, “ҳикмат” ва ғайра. Этимологияи ин калимаҳо нишон медиҳад, ки онҳо аз решаҳои сегонаи арабӣ ба вуҷуд омада, дар фарҳанги исломӣ ва адабиёти тоҷик ҷойгоҳи муҳими маънавӣ касб кардаанд.

Дар луғат калимаҳои вомӣ аз забони туркӣ низ шарҳи худро ёфтаанд ва бо назардошти робитаҳои таърихӣ ва фарҳангии тоҷикон бо

халқҳои туркзабон, шуморе аз калимаҳои туркӣ низ дар луғат сабт шудаанд. Масалан, калимаҳои “қўшун” (артиш), “йиғит” (ҷавонмард), “ой” (моҳ) аз асли туркӣ дар забони форсӣ-тоҷикӣ ҷой гирифтаанд.

Шарҳи вожаҳои таркибӣ ва истилоҳоти илмӣ-фарҳангӣ дар луғат шумораи зиёди вожаҳои таркибӣ, истилоҳоти динӣ, фалсафӣ ва илмӣ мавҷуданд. Масалан, “нури ҳидоят”, “илми калом”, “аҳли маърифат” аз ҷумлаи ибораҳои мебошанд, ки дар заминаи дин ва фалсафа маърифати махсусро ифода меkunанд.

Дар “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” равандҳои тағйири маъно низ ба назар мерасанд ва бисёр калимаҳои, ки дар асри муаллифи луғат маънои муайян доштанд, имрӯз маънои дигар гирифтаанд ё аз истифода берун шудаанд. Масалан, калимаи “шуғл” дар давраи классикӣ бештар ба маънои “машғул шудан ба илм” истифода мешуд, дар ҳоле ки имрӯз он бештар ба маънои “кор” ва “фаъолият” фаҳмида мешавад.

Хулоса. “Тӯҳфат-ул-аҳбоб” ҳамчун як асари муҳими лексикографӣ ва фарҳангӣ на танҳо луғатзаҳираи забони форсӣ-тоҷикиро ҳифз намудааст, балки имконият додааст, ки мо равандҳои фарҳангӣ, тамаддунӣ ва таърихиро тавассути калимаҳо бифаҳмем. Дар луғат баромади калимаҳо нишон медиҳад, ки забони тоҷикӣ ҳамеша дар ҳамкорӣ бо дигар забонҳо таҳаввул ёфтааст ва дар айни замон решаҳои аслии худро ҳифз кардааст.

Рӯйхати адабиёт:

1. Ализода М. Асосҳои лексикологияи таърихӣ. – Душанбе, 2015.
2. Воҳидов А. Аз таърихи фарҳангшиносии форсу тоҷик. – Самарқанд. Нашри ДДС. 2019.
3. Саймиддинов Д. Фарҳангномаи форсии миёна.- Душанбе: Дониш, 1994.- 88 с.
4. HD Farxodzod, SJ Majitova. [Description of bukhara as the patriotic poem of Tajik-Persian poetry and the issues of remaining poetry](#). Journal of Critical Reviews, 2020.
5. Majitova S.J. Aminova D.Sh. [The linguistic significance of the father concept](#). Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976-9595).
6. Majitova, S. (2024). Антропонимҳо–ифодагари хислатҳои инсон дар ғазалиёти Абдураҳмони Ҷомӣ. *Farg'ona davlat universiteti*, (6), 84-84.
7. Муҳаммадии Фозил. Тӯҳфат-ул-аҳбоб. – Душанбе, 1983.
8. Шамсиддинов А. Таърихи луғатшиносии дар адабиёти тоҷик. – Душанбе, 2005.
9. Ҳодизода И. Луғат ва фарҳанги классикӣ. – Душанбе, 2001.
10. <https://www.tadqiqot.uz/index.php/art/article/view/9094>